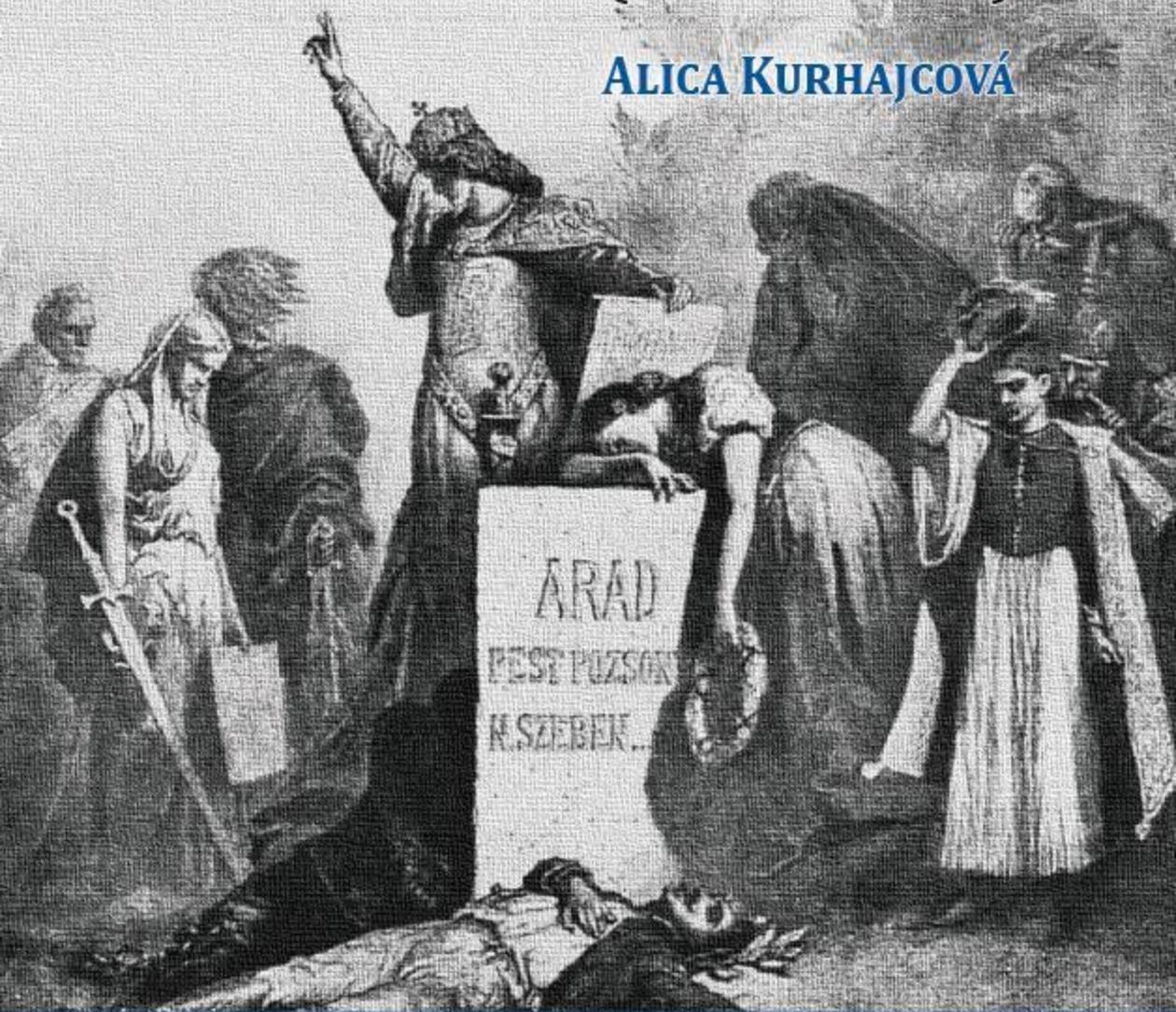

VEREJNÉ OSLAVY A HISTORICKÁ PAMÄŤ V UHORSKU (1867 – 1914)

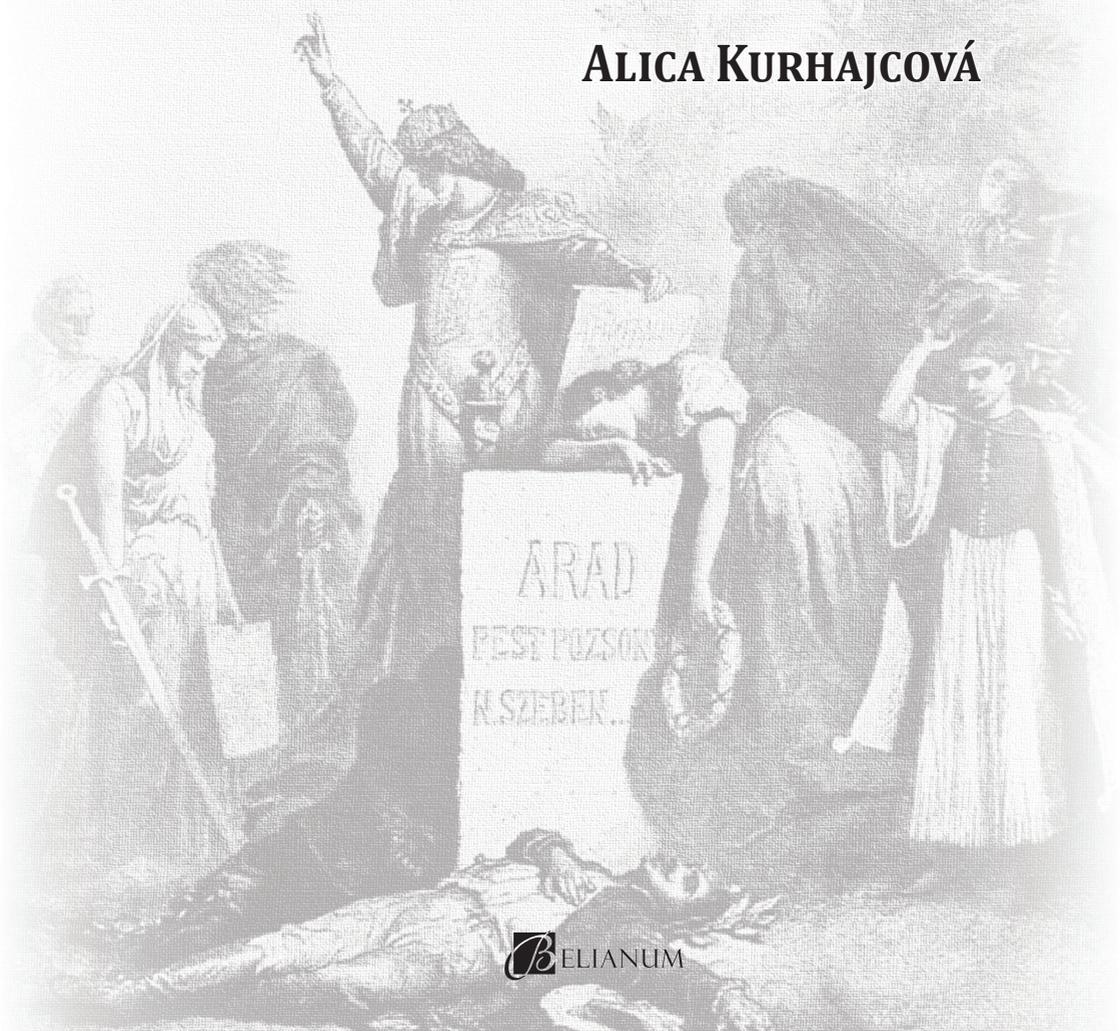
ALICA KURHAJCOVÁ

*Na príklade Banskej Bystrice, Zvolena,
Lučenca a Rimavskej Soboty*

VEREJNÉ OSLAVY A HISTORICKÁ PAMÄŤ V UHORSKU (1867 – 1914)

ALICA KURHAJCOVÁ

 BELIANUM

*Na príklade Banskej Bystrice, Zvolena,
Lučenca a Rimavskej Soboty*

© Mgr. Alica Kurhajcová, PhD.

Recenzenti

PhDr. Elena Mannová, CSc., Historický ústav SAV v Bratislave
prof. PhDr. Dušan Škvarna, PhD., Katedra histórie, Filozofická fakulta Univerzity Mateja
Bela v Banskej Bystrici

Jazyková korektúra

doc. PaedDr. Miroslav Kmeť, PhD.
Mgr. Martin Brtko, PhD.

Vydalo

Belianum . Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Monografia je výsledkom riešenia projektu VEGA č. 1/0352/14
Prejavy manifestácie slovenskej a maďarskej identity v mestách severného Slovenska
v 19. a na začiatku 20. storočia.

Návrh obálky: Mgr. Alica Kurhajcová, PhD.

Použitá kresba Mihálya Zichyho zachytávajúca alegóriu pamätného dňa 6. októbra
(*Vasárnapi Ujság*, 1899, č. 41)

Banská Bystrica 2015

ISBN 978-80-557-1062-4

OBSAH

OBSAH	4
ÚVOD.....	6
PAMÄŤ – VEREJNÝ PRIESTOR – OSLAVY.....	15
<i>Historická pamäť a uhorská národnostná politika (1867 – 1914).....</i>	15
<i>Fenomén mesta a verejného priestoru</i>	18
<i>Banská Bystrica, Zvolen, Lučenec a Rimavská Sobota v období dualizmu.....</i>	21
<i>Verejný priestor ako realita</i>	21
<i>Verejný priestor ako idea.....</i>	24
<i>Oslavy ako nástroje a miesta pamäti.....</i>	27
DYNASTICKÉ SLÁVNOSTI	30
FRANTIŠEK JOZEF – „SYMBOL INTEGRITY MONARCHIE“	31
<i>Oslavy korunovačných výročí.....</i>	32
<i>Oslavy okrúhlych narodenín Františka Jozefa</i>	39
<i>Kult kráľa alebo manifestovanie národnej identity?.....</i>	45
ALŽBETA – „SYMBOL ZMIERENIA A PATRÓNKA VLASTI“	50
<i>Smútok za stratou „anjela strážneho“ (1898).....</i>	53
<i>Alžbetine spomienkové slávnosti.....</i>	58
<i>Alžbetin posmrtný kult</i>	60
UHORSKÉ ŠTÁTNE SVIATKY A MAĎARSKÉ NÁRODNÉ OSLAVY	63
TRADÍCIA SVIATKU SV. ŠTEFANA	63
<i>Oslavy „neoficiálneho“ sviatku</i>	65
<i>Oslavy „oficiálneho“ sviatku a ich nacionalizácia</i>	68
<i>Svätoštefanský kult – kult kráľa alebo svätca?</i>	73
TRADÍCIA MERUÔSMEHO ROKU.....	75
<i>Peripetie vývoja tradície roku 1848</i>	75
<i>Oslavy 15. marca – dňa „začiatku revolúcie a boja za slobodu“</i>	78
<i>Oslavy 15. marca: hodnoty, emócie, postoje.....</i>	86
<i>Oslavy 11. apríla – „oficiálny sviatok uhorskej ústavy“</i>	91
<i>Rozdvojená pamäť na meruôsmy rok.....</i>	94
PAMIATKA TRINÁSTICH ARADSKÝCH MUČENÍKOV.....	98
<i>Rozpomínanie sa na aradských mučeníkov po vyrovaní.....</i>	101
<i>Oslavy po odhalení pamätníka v Arade (1890).....</i>	102
<i>Pripomínanie si mučeníkov po okrúhlom jubileu (1899).....</i>	105
<i>Kult aradských mučeníkov – krvavá odplata či národný smútok?</i>	107

JUBILEJNÉ OSLAVY „VELIKÁNOV NÁRODA“	111
LAJOS KOSSUTH – „GÉNIUS NÁRODA“	111
<i>Oslava 90. výročia narodenia Kossutha (1892)</i>	114
<i>Smútok za „génium národa“ (1894)</i>	117
<i>Oslavy Kossuthovej storočnice (1902)</i>	120
<i>Kossuthov kult</i>	122
FRANTIŠEK II. RÁKOCI – „BOJOVNÍK ZA SLOBODU“	126
<i>Oslavy 200. výročia boja „pro libertate“ (1903)</i>	128
<i>„Návrat“ kuruckých bojovníkov do vlasti (1906)</i>	131
<i>Rákociho kult</i>	134
PETŐFI, JÓKAI, VÖRÖSMARTY – „LITERÁTI A REVOLUCIONÁRI“	137
<i>Spomienka na 50. výročie Petőfiho smrti (1899)</i>	139
<i>Jókaiho 50. spisovateľské jubileum (1894)</i>	142
<i>Storočnica Vörösmartyho narodenia (1900)</i>	145
<i>Kult romantických literátov či revolucionárov?</i>	147
SZÉCHENYI, DEÁK – „UMIERNENÍ ŠTÁTNICI“	150
<i>Oslavy storočnice „najväčšieho Maďara“ (1891)</i>	151
<i>Oslavy storočnice „mudrca vlasti“ (1903)</i>	152
<i>Széchenyiho a Deákov kult</i>	154
MILENÁRNE OSLAVY (1896)	157
<i>Milenárna výstava v Budapešti</i>	159
<i>Miestne milenárne slávnosti</i>	163
<i>Milenárne školské slávnosti a slávnostné bohoslužby</i>	164
<i>Oficiálna a neoficiálna časť milenárnych osláv</i>	169
<i>Miesta pamäti uhorského milénia</i>	172
<i>Rozdvojená pamäť milenárnych osláv</i>	175
ZÁVER	179
RESUMÉ	185
AUTORSKÁ POZNÁMKA	186
PRAMENE A LITERATÚRA	187
OBRAZOVÁ PRÍLOHA.....	199
MENNÝ REGISTER.....	219

ÚVOD

SÚČASNÝ STAV BĀDANIA A TEORETICKÉ VYMEDZENIE SKŪMANEJ TĒMY

*„Kým práca neraz roztrúsi ľudí do úradov, dielní a na orné polia,
oslava zozbiera tých, ktorí k sebe patria.“¹*

Kalendárny rok sa tak ako v súčasnosti aj v minulosti delil na dni všedné, pracovné a dni sviatočné. Sviatočný čas vyplňali oslavy a slávnosti, ktoré, ak sledujeme ich súčasný výskum na poli spoločenských vied, predstavovali mnohovrstvový kultúrny fenomén. V ich rámci sa totiž hromadilo niekoľko úrovní významov, pretože zriedkakedy zostávali ich usporiadatelia len pri zámere niekoho alebo niečo osláviť. Slávnosť mohla v myšliach ľudí asociovať útek od každodenných povinností, oddych a uvoľnenie, spontánnu zábavu či súkromné posedenie s rodinou a stretnutie s priateľmi. Ak však jej inscenácia prekročila hranice súkromnej sféry a sústredila sa na vyššie, politické ciele a záujmy vládnucej elity či širšieho, neraz vplyvného národného spoločenstva, k primárnemu významu osláv pribudli ďalšie funkcie. Oslavy kopírovali aktuálny politický kurz a ideologické trendy doby, utvárali a upevňovali kolektívnu pamäť a identitu tak zaangažovaných jednotlivcov a skupín, ako aj mimo stojacich pozorovateľov, odrážali ambície vládnučích tried a v prenesenom zmysle vytvárali priestor na symbolický „boj“ konkurujúcich si národných (či iných) identít.

Menované tendencie vystúpili do popredia v Európe a teda aj v habsburskej monarchii v 19. storočí, paralelne s formovaním moderných národov, s utváraním základov občianskej spoločnosti a s rozmachom masovej komunikácie, masových ideológií a médií. Keďže ideoví vodcovia moderného nacionalizmu proklamovali identitu založenú na príslušnosti k národu, začali sa popri dovtedajších cirkevných, dynastických a lokálnych slávnostiach objavovať oslavy sviatkov, výročných a pamätných dní s výrazne politickým a národným charakterom. V čase, keď bolo národné povedomie záležitosťou užších kruhov verejne aktívnych osôb a vzdelancov, relevancia národnopolitických osláv sa prejavila – okrem iného – práve v procese konštruovania národnej identity. Rituály a symboly, z ktorých boli vyskladané, dokázali oslovené obecnstvo emocionálne nadchnúť a vyvolať pocit spolupatričnosti ho patrične zmobilizovať a integrovať do skupiny „my“. Na druhej strane mohli oslavy nechať ľudí ľahostajnými alebo vyvolať odmietavý postoj „tých druhých“, ktorí sa z rôznych dôvodov nestotožňovali s ich

¹ Z predslovu Ferenc Ripku k práci o histórii sviatku sv. Štefana: GÁBOR, Gyula: *A szent István-napi ünneptörténete*. Budapest : Franklin Társulat, 1928.

propagovanými ideami a hodnotami. V jednom i druhom prípade sa prejavila mobilizačná, integračná alebo identitotvorná funkcia osláv, čo predurčila skutočnosť, že „vystupovali“ ako nositelia kolektívnej pamäti (kultúrnej, historickej, národnej a i.).

Predkladaná vedecká monografia sústreďuje pozornosť na verejnú politicky motivované a národ prezentujúce oslavy v Uhorsku, zachytáva, precizuje a konfrontuje ich koncepcnú i rituálno-symbolickú stránku vo verejnom priestore štyroch miest – Banskej Bystrice, Zvolena, Lučenca a Rimavskej Soboty,

s cieľom poukázať, ako sa nimi formovala historická pamäť a identita obyvateľov týchto miest po rakúsko-uhorskom vyrovnaní až do vypuknutia prvej svetovej vojny. Záujem o problematiku osláv ako nositeľov kolektívnej pamäti, prostredníctvom ktorých sa konštruovala a potvrdzovala identita skupiny, vzrástol v zahraničnej historiografii v 60. rokoch, najmä však v 80. rokoch 20. storočia a pretrváva aj v súčasnosti. Výskum tohto fenoménu podnietilo priklonenie sa histórie k sociálnej a kultúrnej antropológii a nadviazanie užšej spolupráce s ďalšími disciplínami, či už s etnológiou, urbánnou antropológiou, kultúrnou geografiou, dejinami umenia, literárnou vedou alebo so sociálnou psychológiou. Interdisciplinárna komunikácia vytvorila priestor na vypožičanie si metód, teórií či definícií pojmov (napr. pojmu identity, verejného priestoru, kultúry, oslavy, rituálu, symbolu a pod.) a ich použitie či interpretovanie v intenciách historického odboru. Spomínaný obrat histórie k antropológii mal za následok posilnenie postavenia kultúrnych dejín a ich kľúčových konceptov – identity a pamäti. Pochopiť ich vzájomné prepojenie a fungovanie umožnili nové koncepcie vo výskume kolektívnych identít, ktoré charakterizoval posun od esencializmu smerom k sociálnemu konštruktivismu. V súvislosti s výskumom formovania národnej identity odklon od identity ako nemennej a odvekej entity smerom k uplatneniu konštruktivistického, čiže dynamického, procesuálneho a kontextuálneho prístupu zachytili a rozvíjali vo svojich prácach americkí a západoeurópski teoretici nacionalizmu (napr. Ernest Gellner, Eric J. Hobsbawm, Benedict Anderson, Roger Brubaker). Popri nich sa iná skupina vedcov priklonila k etnosymbolickej koncepcii (J. Armstrong, Anthony D. Smith), ktorá pri interpretácii fenoménu formovania národnej identity zohľadnila etnické pozadie, kultúrnu podmienenosť, sociálnu komunikáciu, symboly a pod.²

Koncept pamäti a kultúru spomínania rozpracovali sociologické a kultúrnohistorické práce odborníkov z frankofónneho (M. Halbwachs, P. Nora, J. Le Goff)³ a začiatkom 90. rokov aj z nemeckého (J. Assmann, A.

² Bližšie sa ich teóriám venuje publikácia: VÖRÖS, László: *Analytická historiografia versus národné dejiny: „Národ“ ako sociálna reprezentácia*. Pisa : Plus-Pisa University Press, 2010, s. 5.

³ HALBWACHS, Maurice: *Kolektívni paměť*. Praha : Slon, 2009; NORA, Pierre: *Zwischen Geschichte und Gedächtnis: Die Gedächtnisorte*. In: *Ders., Zwischen Geschichte und Gedächtnis (Kleine kulturwissenschaftliche Bibliothek, Bd. 16)*. Berlin, 1990, s. 11-33; GOFF, Le Jaques: *Paměť a dějiny*. Praha : Argo, 2007.

Assmannová)⁴ a anglofónneho prostredia (P. Burke).⁵ K stále aktuálnym a frekventovaným teoretickým rámcem a pojmom, na ktoré sa pravidelne odvolávajú súčasné spoločenskovedné disciplíny, patrí kolektívna pamäť M. Halbwachsa (koncept z roku 1925), miesta pamäti (*lieux de mémoire*) P. Noru, Assmanovo dvojité fungovanie kolektívnej pamäti (kultúrna a komunikatívna pamäť) či význam spomínania pri konštruovaní identity priblížený Aleidou Assmanovou. Ich názory o úzkej prepojenosti pamäti a identity, rekonštruovaní spomienok v sociálnych rámcoch či o rozpamätávaní sa pomocou primeraných médií (napr. slávnosťami, rituálmi, symbolmi, pomníkmi) umožnili historikom odкрыť kultúrno-symbolický rozmer už tradičných výkladov dejín – akýsi druhý život osoby, udalosti či fenoménu. Napríklad upevňovanie francúzskej národnej identity za pomoci osláv a národnej symboliky demonštrovali práce zo 70. a 80. rokov 20. storočia, okrem prác P. Noru aj dielo M. Ozoufovej o revolučných sviatkoch.⁶ V nemeckom prostredí sa kolektívne publikácie o kultúre festivaly začali objavovať koncom 80. rokov (W. Burkert, P. Hugger, E. Lichtenbahn, D. Düring, P. Münch, M. Hettling, P. Nolte, M. Maurer).⁷ Na stredoEurópsky región uplatnili koncept pamäti a osláv ako jednu z foriem symbolického obsadenia verejného priestoru historici a kunsthistorici z Rakúska (E. Bruckmüller, H. Stekl, E. Brix, M. Csáky),⁸ z Česka (J. Pokorný, J. Rak, J. Randák, M. Hlavačka, K. Šima)⁹ aj z Maďarska (K. Sinkóová, G. Gyarmati, G. Gyáni, A. Gerő).¹⁰

Na Slovensku sa výskum pamäti ako kultúrnoantropologického, resp. kultúrnohistorického fenoménu mierne oneskoril. V historiografii sa etabloval

⁴ ASSMANN, Jan: *Kultura a paměť. Pismo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha : Prostor, 2001; ASSMANN, Aleida: *Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*. München : C. H. Beck, 1999.

⁵ BURKE, Peter: *Historie jako sociální paměť*. In: *Variety kulturních dějin*. Praha, 2006, s. 50-67.

⁶ OZOUF, Mona: *Revoluční svátky 1789 – 1799*. Brno : CDK, 2006.

⁷ BURKERT Walter – HUGGER, Paul – LICHTENBAHN, Ernst (eds.): *Stadt und Fest: Zu Geschichte und Gegenwart europäischer Festkultur*. Zürich : Universität Zürich. Philosophische Fakultät I, 1987; DÜRING, Dieter – FRIEDERMANN, Peter – MÜNCH, Paul (eds.): *Öffentliche Festkultur: Politische Feste in Deutschland von der Aufklärung bis zum ersten Weltkrieg*. Hamburg : Rowohlt Taschenbuchverlag, 1988; HETTLING, Manfred – NOLTE Paul (eds.): *Bürgerliche Feste: Symbolische Formen politischen Handelns im 19. Jahrhundert*. Göttingen, 1993; MAURER, Michael: *Das Fest: Beiträge zu seiner Theorie und Systematik*. Köln, Weimar, Wien : Böhlau, 2004.

⁸ BRUCKMÜLLER, Ernst: *Nation Österreich. Kulturelles Bewusstsein und gesellschaftlich-politische Prozesse*. Wien, Köln, Graz : Böhlau Verlag, 1996; BRIX, Emil – STEKL, Hannes (eds.): *Der Kampf um das Gedächtnis: öffentliche Gedenktage in Mitteleuropa*. Wien, Köln, Weimar : Böhlau Verlag, 1997; CSÁKY, Moritz: *Geschichte und kulturelles Gedächtnis zur Problematik einer Geschichte Zentraleuropas*. In: MOLNÁR, Miklós (ed.). *Socialisme, cultures, histoire: itinéraires et représentations*. Bern, Berlin, Frankfurt am Main, New York, Paris, Wien : Peter Lang, 1999, s. 291-314.

⁹ K etablovaníu sa konceptu pamäti a miest pamäti v českej historiografii pozri: OLŠÁKOVÁ, Doubravka: *Česká místa paměti mezi dědictvím a tradicí*. In: *Dějiny – Theorie – Kritika*, roč. 9, 2012, č. 2, s. 262-277.

¹⁰ SINKÓ, Katalin: *Zur Entstehung der staatlichen und nationalen Feiertage in Ungarn (1850 – 1991)*. In: BRIX, Emil – STEKL, Hannes (eds.). *Der Kampf um das Gedächtnis : öffentliche Gedenktage in Mitteleuropa*. Wien - Köln - Weimar : Böhlau, 1997, s. 251-271; GYARMATI György: *Március hatalma a hatalom márciusa: Fejezetek március 15. ünnepésének történetéből*. Budapest : Paginarum, 1998; GYÁNI, Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Budapest : Napvilág, 2000; GERŐ, András: *Képzelt történelem: Fejezetek a magyar szimbolikus politika XIX.-XX. századi történetéből*. Budapest : PolgArt, 2004.

v dvoch hlavných etapách: nenápadne v druhej polovici 90. rokov a výrazne v prvom decéniu 21. storočia (a tento proces pokračuje dodnes).¹¹ Pre historikov, ktorí sa ešte len oboznamovali so západoeurópskymi koncepciami a potrebovali sa zorientovať v problematike kolektívnej, resp. sociálnej pamäti, sa podnetnými stali na teóriu orientované sociálno-psychologické a sociologicko-historické práce slovenských odborníkov (V. Bačovej, Z. Kusej).¹² Vymedzili definíciu a formy sociálnej a v rámci nej historickej pamäti, objasnili vzťah pamäti k identite na konštruktivistickom a procesuálnom princípe, naznačili rozdiely medzi historickou vedou a historickou pamäťou, ako aj komponenty utvárajúce a fixujúce jej obsah. K ďalšiemu sproblematizovaniu týchto otázok prispel v roku 2005 interdisciplinárne koncipovaný zborník *Teoretické prístupy k identitám a ich praktické aplikácie*.¹³ Vďaka slovensko-rakúskemu odbornému dialógu vznikli kolektívne monografie, v ktorých nachádzame pamäťové štúdie slovenských historikov, etnológov aj filozofov (Eleny Mannovej, Lubomíra Liptáka, Gabriely Kiliánovej, Tibora Pichlera a i.).¹⁴ Nové kvality, ktoré sa do historiografie dostávali s výskumom identifikácií, lojalít a pamäti – čím máme na mysli inovatívny prístup k spoznávaní každodenného života ľudí, ich správania, mentality, postojov, emócií a reakcií na spoločenské zmeny – reflektovala aj časť etnológov a folkloristov (E. Krekovičová, H. Hlôšková),¹⁵ orientovaná na kultúrnu (sociálnu) a urbánnu antropológiu. Z užšej spolupráce českých, poľských a slovenských urbánnych etnológov vznikli zborníky, ktorých obsah umožňuje na príklade konkrétnych lokalít pochopiť reálnu i symbolickú rovinu verejného priestoru a vzťah obyvateľov k mestským štruktúram.¹⁶ Vzhľadom na skúmané mestá sú pre túto prácu zvlášť inšpiratívne príspevky etnologičiek A. Bitušikovej, J. Darulovej a K. Košťalovej, ako aj ich ďalšie štúdie či monografie o formovaní

¹¹ O výskume historickej pamäti na Slovensku: KURHAJCOVÁ, Alice: Historical memory research in Slovakia. In: *Acta Poloniae Historica : memory Studies in Central Europe*, č. 106, 2012, s. 77-98.

¹² BAČOVÁ, Viera (ed.): *Historická pamäť a identita*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1996; BAČOVÁ, Viera – KUSÁ, Zuzana (eds.): *Identity v meniacej sa spoločnosti*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1997.

¹³ MARUŠIAK, Juraj – FERENCOVÁ, Michaela (eds.): *Teoretické prístupy k identitám a ich praktické aplikácie (zborník zo seminára)*. Bratislava : Ústav politických vied SAV – VEDA SAV, 2005.

¹⁴ CSÁKY, Moritz – MANNOVÁ, Elena (eds.): *Kolektívne identity v strednej Európe v období moderny*. Bratislava : AEP, 1999; KAMENEC, Ivan – MANNOVÁ, Elena – KOWALSKÁ, Eva (eds.): *Historik v čase a priestore: Laudatio Lubomírovi Liptákovi*. Bratislava : Veda, 2000; MANNOVÁ, Elena – STEKL, Hannes (eds.): *Heroen, Mythen, Identitäten: Die Slowakei und Österreich im Vergleich*. Wien : WUV, 2003.

¹⁵ KREKOVIČOVÁ, Eva: *Medzi toleranciou a bariérami: Obraz Rómov a Židov v slovenskom folklóre*. Bratislava : AEP, 1999; HLÔŠKOVÁ, Hana: *Individuálna a kolektívna historická pamäť (z hľadiska folkloristiky)*. In: BUDIL, Ivo – HORÁKOVÁ, Zoja (eds.): *Antropologické symposium III. zborník*. Plzeň : 2004, s. 86-92.

¹⁶ SOUKUPOVÁ, Blanka – NOVOTNÁ, Hedvika – JURKOVÁ, Zuzana – STAWARZ, Andrzej (eds.): *Město - identita - paměť*. Bratislava : Zing Print, 2007; SOUKUPOVÁ, Blanka – NOVOTNÁ, Hedvika – JURKOVÁ, Zuzana – STAWARZ, Andrzej (eds.): *Evropské město. Identita, symbol, mýtus*. Praha : Karlova Univerzita v Praze, 2010.

lokálnej identity a funkčnom využití verejných priestranstiev B. Bystrice a Zvolena.¹⁷

Za vrcholné dielo slovenských vedcov v tejto oblasti možno označiť rozsiahlu monografiu o rôznych formách kolektívnej identity *My a tí druhí v modernej spoločnosti* s podtitulom *Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*, a to hlavne pre jej multidisciplinárny rozmer a široký tematický záber.¹⁸ V súvislosti s konceptom pamäti sa v monografii uplatňuje dvojaké východisko – „*pamäť ako obsah*“ (spoločná reprezentácia minulosti) a „*pamäť ako proces*“ (spomínanie a zabúdanie cez médiá pamäti). K prehĺbeniu témy poznania, funkcií a premien pamäti, ako aj s ňou súvisiacich mechanizmov viedol spoločný projekt francúzskych, českých, rakúskych a slovenských historikov *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*.¹⁹ Napokon na jej premenlivý a procesuálny charakter poukázali aj dve novšie publikácie: jedna zameraná na tradíciu revolúcie 1848/49 v rôznych médiách spomínania a zabúdania,²⁰ druhá prezentujúca podoby a význam festivítnej kultúry na území Slovenska v kontexte meniacich sa štátnych zriadení od 17. storočia do prvej polovice 20. storočia.²¹ Mozaiku uvedených reprezentatívnych diel na poli slovenskej historiografie dopĺňajú individuálne práce o štátnych sviatkoch a národných oslavách, pamätných miestach, národných, ale aj inonárodných kultoch a tradíciách (napr. S. Mihálikovej, M. Ferencovej, G. Kiliánovej, D. Kodajovej, D. Škvarnu, M. Michelu, P. Macha a i.).²² Uvedený prehľad domácich, ako aj zahraničných historických,

¹⁷ BITUŠÍKOVÁ, Alexandra: Stabilität und Veränderung der Funktionen des Hauptplatzes im Licht der historischen Entwicklung. In: BEŇUŠKOVÁ, Zuzana – SALNER, Peter (eds.). *Stabilität und Wandel in der Großstadt*. Bratislava : Ústav etnológie SAV, 1995, s. 113-123; DARULOVÁ, Jolana (ed.): *Banská Bystrica. Premeny mesta a spoločnosti*. Banská Bystrica : Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií, FHV UMB, 1999; DARULOVÁ, Jolana: *Mesto – priestor etnologických výskumov. Na príklade Banskej Bystrice*. Banská Bystrica : FHV UMB, 2002, s. 137; KOŠTIALOVÁ, Katarína: Pamäť malého mesta prostredníctvom socioprofesijnej skupiny. Na príklade Zvolena a socioprofesijnej skupiny železničiarov. In: FERENCOVÁ, Michaela – NOSKOVÁ, Jana a kol.: *Paměť města. Obraz města, veřejné komemorace a historické zlomy v 19.-21. století*. Brno : Etnologický ústav AV ČR – Statutární město Brno - Bratislava : Ústav etnológie SAV, 2009, s. 97-120.

¹⁸ KILIANOVÁ, Gabriela – KOWALSKÁ, Eva – KREKOVÍČOVÁ, Eva (eds.): *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Bratislava : VEDA SAV, 2009.

¹⁹ HLAVAČKA, Milan – MÁRES, Antoine – POKORNÁ, Magdaléna (eds.). *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha : Historický ústav AV ČR, 2011.

²⁰ MACHO, Peter a kol.: *Revolúcia 1848/49 a historická pamäť*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2012.

²¹ KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid a kol.: *"Vydeme v noci vo fakľovom sprievode a rozsvietime svet" : integračný a mobilizačný význam slávností v živote spoločnosti*. Bratislava : Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodama, 2012.

²² MIHÁLIKOVÁ, Silvia: Sviatky na Slovensku ako súčasť politických rituálov. In: *Historický časopis*, roč. 53, 2005, č. 2, s. 339-354; FERENCOVÁ, Michaela: Spomienkové slávnosti: Ako inštitúcie ovplyvňujú identifikačné procesy? In: *Slovenský národopis*, roč. 53, 2005, č. 1, s. 19-36; KILIÁNOVÁ, Gabriela: *Identita a pamäť. Devín/Theben/Dévěny ako pamätné miesto*. Bratislava : Ústav etnológie SAV, 2005; KODAJOVÁ, Daniela: Národné oslavy - manifestácia slovacity. In: *Studia Academica Slovaca*, 40, 2011, s. 165-180; KODAJOVÁ, Daniela: Oslavy storočnice Jána Kollára v roku 1893. In: IVANTYŠYNOVÁ, Tatiana (ed.). *Ján Kollár a slovanská vzájomnosť. Genéza nacionalizmu v strednej Európe. Slovanské štúdie*. Zvláštne číslo 4, 2006, s. 95-109; KODAJOVÁ, Daniela: Oslavovanie Karola Kuzmányho a Štefana Moysesu. Modelovanie obrazu národného hrdinu prostredníctvom osláv. In: *Studia Academica Slovaca*, 41, 2012, s. 313-326; KODAJOVÁ, Daniela: Oslavy Ľudovíta Štúra ako médium formovania historickej pamäti Slovákov. In:

kultúrnohistorických, etnologických a sociologických prác (hoci ide len o úzky výber z existujúcej odbornej literatúry na tému historickej pamäti národa a osláv) predstavuje východiskovú metodologicko-poznávaciú bázu tohto diela.

V „dlhom“ 19. storočí verejné oslavy ako nástroje sebaaprezentácie umožňovali identifikovať národné kolektívy, ktoré sa v tej dobe formovali a za priaznivých okolností aj zmocňovali verejného priestoru. Z viacerých vrstiev kolektívnych identít sa zameriavame na národnú, v tej dobe dominantnú identitu (miestami prelínajúcu sa aj s konfesijnou), keďže v práci skúmaná sviatočná kultúra v Uhorsku odrážala v období dualizmu ideologické konštrukty maďarského nacionalizmu (uhorsko-maďarskú štátnu ideu), otázku nemaďarských národov Uhorska, diferenciáciu uhorsko-maďarskej politickej kultúry, ale aj znaky modernizácie spojené s nacionalizáciou verejného života. Vzhľadom na dobovú hierarchiu politickej moci a riešenie národnostnej otázky uhorskými vládami sa verejne usporiadanými národno-politickými oslavami popri oficiálnej uhorskej pamäti prezentovala výlučne historická pamäť Maďarov – maďarský národný príbeh, maďarské symboly, idey a tým aj ich superiorita v hraniciach uhorského štátu. Vzhľadom na geografickú polohu a etnicitu analyzovaných miest, z ktorých Banská Bystrica a Zvolen ležali v dominantne „slovenskej“ Zvolenskej župe a zvyšné mestá v zmiešaných slovensko-maďarských (Lučenec) či skôr maďarských regiónoch (Rimavská Sobota), je zaujímavé sledovať, či pamäť prevážila v ich priestoroch. Uchovávali, formovali a vyvolávali sa oslavami oficiálne štátne (dynastické, uhorské), etnicko-národné (maďarské, slovenské, prípadne nemecké) alebo skôr lokálne reminiscencie?

Z hľadiska spôsobu slávania sa u nemeckých historikov a teoretikov stretávame s rozlišovaním pojmov *Feier* a *Fest* (oba prekladané do slovenčiny ako oslava aj slávnosť). Prvý z nich charakterizuje organizovanosť, plánovanie a vážnosť podujatia, druhý spontánnosť, ľubovôľu a voľnosť v pohyboch, vyjadrenú v tancoch a hudbou. K inštitucionalizácii oslavy ako hodnotovoračionálneho konania na jednej strane (*Feier*) a slávnosti ako emocionálno-afektívneho správania na strane druhej (*Fest*)²³ často nedochádzalo osobitne, skôr sa obe formy dopĺňali. Hoci oslava predstavuje zvláštnu formu slávnosti,²⁴ v slovenčine nie je táto dvojica pojmov významovo jasne rozlíšená.

MACHO, Peter – KODAJOVÁ, Daniela a kol.: *Ľudovít Štúr na hranici dvoch vekov. Život, dielo a doba verzus historická pamäť*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV, 2015, s. 182-205; ŠKVARNA, Dušan – HUDEK, Adam: *Cyril a Metod v historickom vedomí a pamäti 19. a 20. storočia na Slovensku*. Bratislava: HÚ SAV vo vydavateľstve Typoset Print, 2013; MICHELA, Miroslav: Percepcia svätého Štefana na Slovensku v medzivojnovom období. In: HLAVAČKA, Milan – MÁRES, Antoine – POKORNÁ, Magdaléna (eds.). *Pamäť miest, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha : Historický ústav AV ČR, 2011, s. 218-242; MACHO, Peter: *Milan Rastislav Štefánik v hlavách a srdciach. Fenomén národného hrdinu v historickej pamäti*. Bratislava : HÚ SAV, 2011.

²³ MAURER, Michael: Feste und Feiern als historischer Forschungsgegenstand. In: *Historische Zeitschrift* 253, 1991, s. 103.

²⁴ MANNOVÁ, Elena: Namiesto úvodu. Slávenie transcendentna alebo oslavovanie moci? Sviatkovanie, slávnosti a oslavy očami historikov. In: KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid a kol.: *„Vyjdeme v noci vo fakľovom sprievode*

Preto uvedené dva pojmy používame ako synonymá, s výnimkou ustálených slovných spojení v rámci typológií osláv.²⁵ Oslavy v tejto publikácii sa spájajú s prívlastkami ako verejné, svetské, cirkevno-národné, národ prezentujúce či politicky a spoločensky motivované. V závislosti od ich obsahu (napr. lojalita voči panovníkovi, idea štátu, národa, vlastenectva), formy slávenia (oficiálna, neoficiálna), prístupnosti (verejná, otvorená či exkluzívna, uzavretá) a periodicity (každoročné, okrúhle, jednorazové) práca v rámci uhorskej festivitej kultúry vymedzuje štyri typy osláv:²⁶ 1) každoročné dynastické slávnosti s dosahom na celú monarchiu, 2) každoročné oslavy uhorských štátnych sviatkov a pamätných dní, 3) jubilejné oslavy (okrúhle výročia štátnikov, bojovníkov za vlasť, básnikov), 4) milénarne oslavy v Uhorsku v roku 1896. Pri každom jednom sviatku bol uplatnený trojstupňový postup: od objasnenia genézy oslavovanej tradície a osobnosti cez opis rituálno-symbolickej inscenácie slávnosti až po sproblematizovanie a doplnenie poznatkov a faktov, z ktorých vychádzame pri formulovaní čiastkových záverov o funkčnosti pamäti a manifestovaní dvojakej identity – identity oslavujúcich a identity nezúčastnených. Súhrnne možno oslavy štátnych sviatkov, výročí a pamätných dní zaradiť medzi miesta pamäti, vychádzajúc pritom z koncepcie P. Noru, ktorý ich chápal ako „akúkoľvek významnú jednotku materiálneho alebo nemateriálneho rázu, z ktorej vôľa ľudí alebo pôsobenie času urobili symbolický prvok dedičstva pamäti určitej komunity.“²⁷

Vymedzenie typológie osláv a zachytenie ich inscenácie v jednotlivých mestách si vyžadovalo intenzívnu prácu s dobovými, najmä s regionálnymi písomnými dokumentmi. Pramene úradnej proveniencie (napr. spisy uhorského ministerského predsedu, poslaneckej snemovane či ministerstva vnútra, písomnosti hlavných županov a podžupanov či zápisnice mestských magistrátov) zahŕňajú žiadosti, nariadenia, uznesenia či návrhy, ktorými ústredné orgány v Budapešti, župné úrady alebo mestské orgány konkretizovali spôsob svätenia štátnych sviatkov, používanie štátnych symbolov či prejavy štátneho smútku a lojality voči dynastii. Správy o priebehu rôznych slávnostných podujatí podávali v druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia už aj dobové periodiká a drobná propagačná tlač, napr. pozvánky a plagáty s rozpisom programu osláv. Rekonštrukcia ich choreografie, účastníckej základne a emocionálnych prejavov umožnila

a rozsvietime svet“. *Integračný a mobilizačný význam slávností v živote spoločnosti*. Bratislava: HÚ SAV, 2012, s. 10.

²⁵ Oslava. Slávnosť (heslo). In: PISÁRČIKOVÁ, Mária et al.: *Synonymický slovník slovenčiny*. 3. vyd. Bratislava: VEDA SAV, 2004, s. 423, 653.

²⁶ Ako východisko typológie osláv poslúžili publikácie: LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie: Svátky a slávnosti. In: LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie (eds.). *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2010, s. 277-302; FROLEC, Václav: Klasifikace městských slávností. In: FROLEC, Václav (Ed.). *Město: prostor: lidé: slávnosti (Zborník príspevku X. stráž. sympózia 1988)*. Uherské Hradiště – Strážnice: Slovácké muzeum, 1990, s. 350-351; HROCH, M.: *Národy nejsou dílem náhody*, s. 250.

²⁷ ÉTIENNE, François: Místa paměti. Lieux de mémoire. Erinnerungsorte. In: *Český časopis historický*, roč. 107, 2009, č. 3, s. 559.

identifikovať skupiny mestského obyvateľstva, ktoré sa stotožňovali s ideami a koncepciou osláv a prisvojovali si tú-ktorú historickú pamäť. Z maďarských vládnych politicko-spoločenských týždenníkov, ktorých vydávanie prevládalo v mestách Zvolenskej, Novohradskej a Gemersko-malohontskej župy, boli pre túto publikáciu zásadne *Besztercebánya és Vidéke* [Banská Bystrica a okolie] (1888 – 1916), *Zólyom és Vidéke* [Zvolen a okolie] (1898 – 1918), *Losoncz és Vidéke* [Lučenec a okolie] (1879 – 1912), *Gömör-Kishont* [Gemer-Malohont] (1880 – 1918). V B. Bystrici vychádzali aj po slovensky písané maďarizačné časopisy (*Svornost, Krajan*) a uhrofilské noviny (*Naše Noviny*), do polovice 70. rokov ešte aj nemecké týždenníky. Vo Zvolene to bol zase proslovensky orientovaný politicko-spoločenský mesačník *Zvolenské Noviny* (1904 – 1914). Pri zaznamenávaní školských slávností sa ako prínosné ukázali školské ročenky, z nich v prvom rade gymnaziálne vestníky z B. Bystrice, Lučenca a R. Soboty. Pomôckou sa stali aj pramene normatívneho a evidenčného charakteru (uhorské zbierky zákonov a nariadení z rokov 1867–1914, oficiálne štatistiky), nehovoriac o monografiách k dejinám miest a ich inštitúcií.

Spracovanie témy osláv, pamäti a identity v ich súvzťažnosti si vyžiadalo skĺbenie niekoľkých metód a prístupov k prameňom, napríklad popri nevyhnutnej kritickej analýze prameňov aj komparáciu analyzovanej problematiky v štyroch rôznych mestách v snahe nachádzať spoločné, ale aj špecifické črty pre tú-ktorú lokalitu. Pochopiť, aký význam mali sviatky nielen pre dobovú mestskú societu, ale aj pre budapeštianske politické kruhy, sa nedalo bez prekročenia lokálneho mikropriestoru a skúmania jeho napojenia na celoštátny, čiže celouhorský, resp. stredoeurópsky rámec. Skúmanie javov v kontexte otvára totiž širšie možnosti na interpretovanie významov rôznych politických postojov a reprezentácií doby. Pri výbere ďalších metód nás však skôr než vyššie uvedená pramenná základňa determinovala samotná téma a s ňou súvisiace pojmy, ktoré stoja v centre pozornosti kultúrnej histórie a ďalších spoločenskovedných disciplín.²⁸ Daná skutočnosť vypovedá o nevyhnutnosti uplatnenia interdisciplinárneho prístupu, čo predpokladalo prácu nielen s historickou literatúrou, ale aj s prácami urbánnych etnológov, historikov umenia či kultúrnych antropológov. Tak sme pri interpretácii verejných osláv vychádzali z antropologických teórií, najmä z teórie vnímania podobnosti (identita „my“) a odlišnosti (identita „oni“), resp. obrazu vlastného a cudzieho.²⁹ Pri oboch ústredných pojmoch tejto publikácie – identita a pamäť – bol zohľadnený ich dynamický, menňý a procesuálny charakter. Tieto vlastnosti, ako aj prepojenie medzi nimi sprostredkovali rituály, ktoré svojou symbolikou, pravidelnosťou a vysokým stupňom normatívnosti zabezpečovali skupinovú identifikáciu. Pri odlišovaní jednotlivcov a kolektívov od tých, ktorí

²⁸ Príručka Ch. Wulfa naznačuje, že témy ako sviatok, rituál, identita, pamäť, mýtus, vlastné – cudzie a pod. patria do centra záujmu historickej antropológie. WULF, Christoph (ed.): *Vom Menschen. Handbuch Historische Anthropologie*. Weinheim, Basel : Beltz Verlag, 1997, 1160 s.

²⁹ MURPHY, F. Robert: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha : Slon, 2001, s. 42, 45.

sa s propagovanými hodnotami osláv nestotožnili, sme si všímali nielen reakcie obyvateľov miest na slávnostné dianie, ale aj ich prítomnosť a podiel na slávnostnom dianí, prejavované emócie a možný dosah osláv na rôzne sociálne skupiny.

Pri rekonštruovaní identifikačného procesu a objasňovaní „skutočných“ zámerov politických elít bolo treba rátať aj s limitmi dobovej tlače, ktorej údaje, či už o počte účastníkov alebo zmienky o veľkoleposti a masovosti osláv, mohli byť tendenčné, skreslené a nemuseli vždy zodpovedať skutočnému stavu. Z novinových článkov, ako aj z úradných dokumentov boli ťažšie postrehnuteľné aj subjektívne faktory ako motivácia, vôľa či túžba patriť k spoločenstvu. Toto dielo, ktoré odborná i širšia čitateľská verejnosť drží v ruke, približuje – ako príspevok k existujúcim pamäťovým štúdiám a monotematickým prácam – pomerne detailný obraz toho, kto v polstoročí dualizmu ovládal verejný priestor miest v Uhorsku (a to nielen počas sviatočných dní) a s tým spojené dominantné koncepcie a naratívy, mechanizmy, stratégie, ako aj správanie elít a ďalších do osláv (ne-)zainteresovaných skupín.

Predkladaná vedecká monografia vychádza z dizertačnej práce *Oslavy ako nástroj manifestácie pamäti v Banskej Bystrici, vo Zvolene, v Lučenci a Rimavskej Sobote (1867 – 1914)* obhájenej v roku 2012 na Katedre histórie Fakulty humanitných vied (dnes Filozofická fakulta) Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Moje úprimné poďakovanie patrí všetkým – odborným recenzentom, jazykovým redaktorom, kolegom z univerzít i akadémií, pracovníkom archívov a knižníc, ktorí sa všakovakým spôsobom podieľali na vzniku tohto diela. Za odborné usmernenie v danej problematike a cenné rady vdáčim v prvom rade profesorovi Dušanovi Škvarnovi. Okrem jeho názorov ma pri písaní publikácie inšpirovali aj názory a výsledky výskumov historičiek z Historického ústavu SAV v Bratislave Eleny Mannovej a Daniely Kodajovej. Pri oboznamovaní sa so súčasnou produkciou pamäťových štúdií v maďarskej historiografii a etnológii ma ochotne „previedli“ odborníci z Historického ústavu a Etnologického ústavu Maďarskej akadémie vied v Budapešti (menovite historici Boldizsár Vörös a Ivan Halász, etnologička Ildikó Landgraf) a z Maďarského národného múzea v Budapešti (Krisztina M. Lovas). Za spoluprácu a poskytnuté materiály k výskumu ďakujem pracovníkom Literárneho archívu Slovenskej národnej knižnice v Martine, štátnych a regionálnych knižníc a archívov na Slovensku a v Maďarsku, ako aj zamestnancom Gemersko-malohontského múzea v R. Sobote, Stredoslovenského múzea v B. Bystrici a Lesníckeho a drevárskeho múzea vo Zvolene. Osobitne vdáčim za trpezlivosť a podporu, ktorej sa mi pri písaní knihy dostalo od rodičov a najbližších.

Názov: **Verejné oslavy a historická pamäť v Uhorsku (1867 – 1914)**
Na príklade Banskej Bystrice, Zvolena, Lučenca a Rimavskej Soboty

Autorka: Mgr. Alica Kurhajcová, PhD.

Recenzenti: PhDr. Elena Mannová, CSc., Historický ústav SAV v Bratislave
prof. PhDr. Dušan Škvarna, PhD., Katedra histórie, Filozofická
fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Jazyková korektúra: doc. PaedDr. Miroslav Kmeť, PhD.
Mgr. Martin Brtko, PhD.

Návrh obálky: Mgr. Alica Kurhajcová, PhD.

Náklad: 100
Rozsah: 224 strán
Vydanie: prvé
Formát: A5

Vydavateľ: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Edícia: Filozofická fakulta

Tlač: EQUILIBRIA, s. r. o. Košice

ISBN 978-80-557-1062-4